

KOHÁN GYÖRGY

(1910-1966)

festőművész az 1940-es évek elején

(Fotó: Till Aran)

A hosszú ujjú, csontos, eres kéz keményen fogta az ecsetet és széles, lendületes mozdulatokkal keverte a festékes palettát helyettesítő furnérlemezen a színeket. A kézhez simán fésült hosszú, barna haj, széles, a szem fölé előugró homlok, mélyen bent ülő kékesszürke szem, határozott római orr és merészvonalú áll tartozott. Az eléggé nagy, de nem durva vonalú kéz szorítása engedett az ecset nyelén és könnyedén, lágy mozdulatokkal vitte az élénk pirosat a kifeszített vászon felső sarkába. A szürke szemek összebb húzódtak, majd kitértek és belső öröm tükröződött bennük. Az ecsetnyi piros elég is volt a háttérül szolgáló egyik ház tetejére, s élénken kivált a piros a zöld lombokból. Vidám volt, napsütéses. A tavaszról beszélt, mint ahogy a tavaszról beszélt a kép két fő alakja, a vízmerítés közben a kútnál beszélgető két fiatal lány is. Ez a vidámság hatott Zalai Géza festőre is, mikor felrakta a háztető élénkpiros színét. Megpihent, s még mindig örömmel nézte a képet, mely életképszerű, idillszerű volt, kemény festői módjától idegen, de mégis az övé. Igen, az övé, mert a kép nevetett ugyan a színekben, de a színek mégsem éreztettek, nem igyekeztek édeskészek lenni. Ekkor egyszerre eltűnt a kétség Zalai Géza szemeiből. A szemek szürkék lettek, alsó ajka keserűen elhúzódott. Olyan volt, mint az a tusrajz, legkedvesebb tusrajzainak egyike, amelyik a falon függött, férfifejet ábrázolt, s címe az volt: „*A bánat.*” Elkomorult, mert

SERTÉSKARAJ ÉS AQUARELL

körülnézett, és látta a szobát, melyben háltak, ettek, s mely egyben műterem is volt. Műterem, de milyen műterem! Egyetlen hosszúkás, 80x40 cm-es ablak és semmi több. Itt dolgozott, itt rontotta a szemét, idegeit, és sajátos erejű alkotó készségét. Szeme most a kályha melletti falra tévedt, s nézte öngúnnyal a hosszú, keskeny képet, mely Földéák valamelyik paraszt gazdájának házában dupla ágy fölé fog kerülni. Nézte a mellette lévő olajnyomatot, melyről dolgoznia kellett: „*Krisztus az olajfák hegyén*”. Favágás a kenyérért. De milyen favágás? Másolt, de nem bírt pontosan másolni, tudta, látta, hogy ezen a képen is rajta lesz alkotóerejének nyoma. Milyen mesterkéltén lágy az olajnyomaton Krisztus fehér leple. És hogy világít, hogy vonja magára elkerülhetetlenül a figyelmet, hogy éreztedi, hogy aki itt van, az rendkívüli ember – a „másolat”-on. Milyen elmosódottak a cédrusok és az olajfák az olajnyomaton és milyen sötét óralló, tragédiát sejtető gránátosok, porkolábok itt, a „másolat”-on. Nézte a műtermet, és a legnagyobb legnagyobbjára kellett gondolnia: Beethovenre. Igen, Beethovenre, aki a művész számára a legmélyebb fájdalom kútjából ivott: a hangok varázslója volt, és megsüketült! Az összetörtség mélyén írja meg legujjongóbb örömhimnuszát. Igen, 40x80 cm-es ablak a műtermen, mely konyha, lakó- és hálószoba egyben. És vidám idill festése, gondtalan trécselő, kútra járó fiatal lányokkal, nevető színekkel. Idill téli kabát, lakás és egy hétre biztosított megélhetés nélkül. És mégis jó volt itt e 40x80 cm-es ablakú műteremben Margitnál, barátja édesanyjánál. Budapest és Szentes között hányódó életében csak itt lelt nyugalmat, emberi szavakat, közvetlenséget és megértést. Milyen szegényes és szomorú volt e mentsvár, de mentsvár volt, ahova haza tudott menni sokszor, fájó magánosságában, mint anyához, testvérhez és baráthoz. A szoba egyetlen díszül szolgáló kombinált szekrényre tévedt tekintete, s miután látta, hogy 10 perc múlva hét óra, felállt. 180 cm-es alakja teljesen betöltötte az alacsony kis szobát. Felvette felöltőjét s elindult a városi kórház felé, ahol Erzsike meghívására egy előtte ismeretlen férfi névnap lakomáján fog részt venni.

A vendéglátó gazda nem is izgatta, inkább a lakoma érdekelte. Az utóbbi hetek paprikás, hagymás, babérleves krumplijai, bajai és lencsési után, mint szenvedélyes szerelmesek párjukra, érzéki erővel vágyott a jó ízek és a változatos ételek után. E pillanatban úgy érezte, hogy mérhetetlenül sokat fog enni, még a gyomorrontás kellemetlenségeit is vállalja. Mint ahogy Margit az otthon nyugalma, úgy adta Erzsike Zalai Géza számára az érzés nyugalma. Nem a nagy szenvedélyek végzetes nője, inkább a szerény Szolvejgek hosszan tűrő hűsége és alázata jellemezte. Az arca most is leplezetlenül örült s értelmes szemei csillogtak, mikor a kórház kapujában Zalai Géza elé sietett. – Jó, hogy jössz – mondta. – Mindjárt kezdődik a vacsora. – S megfogta Géza kezét, úgy vezette a fiatal fenyővel beültetett, a kút csobogó zenéjét visszhangzó udvaron át. Zalai Géza kissé aggódalmaskodva mondta: – Csak nem késtem el? Hiszen hétre beszéljük meg. – Nem, nem – nyugtatta meg Erzsike. – Így legalább nem kell várnod. Tudom, hogy nem szereted az idegen embereket, s nekem sajnos segítenem kell a fel-

szolgálatban. – No, jól kinézek ennyi idegen közt. – Majd úgy ültetek, hogy csak egy szomszédod legyen, az asztal végére. És ne felejtse el, hogy a menü kitűnő. Ezalatt leértek az alagsorba, a konyha mellé. Itt lakott a vendéglátó gazda, a kórház szakácsa. Gyorsan túlestek a bemutatkozás formáságain, és Géza valóban az asztal végén, egy ötven körüli, Vilma néni nevű, természetes, víg kedélyű, vöröses arcbőrű nő mellé került. Alighogy helyet foglaltak, Vilma néni bájos komolysággal fordult hozzá: – Ugye, a Szendrey Erzsike vőlegényéhez van szerencsém? – Nem, nem vagyok még vőlegény – mondta tartózkodóan Géza, majd kissé enyhébben hozzátette: – Nem is voltam még. Vilma néni ez mit sem zavarta, megtartotta további jókedvét, s úgy mondta: – De Erzsikével tetszett jönni? – Igen, vele jöttem. – A szavak röviden, hangsúly nélkül hulltak az egyre fokozódó zajba. – No, hát tudom én azt – mondta pajkos hunyorgatással Vilma néni –, először nem vőlegény, csak udvarló, aztán meg vőlegény. Zalai Gézának sehogy sem tetszett a bizalmaskodás. Szerencsére azonban a folytatást megakadályozta az ételek felszolgálása. Zalai Gézának szerencséje volt, mert Vilma néni – ezt ugyan a domborodó, gyűrődő formák is elárulták – sokat és élvezettel, kifogyhatatlanul szeretett enni. Az evést még a pletykánál és most még az ölelésnél is jobban szerette. Zalai Géza mohón, szinte dühösen, mint a katoná, mikor a várat hódítja, a birtoklás erőszakosságával vette az ételeket. Először nem is élvezte az ízeket. A bőség zavarával küzdött. Később már válogatott és tudomásul vette a körülötte zajló életet. A szemben ülők élénk eszmecserét kezdtek az előtte ismeretlen Belényi doktornak a feleségéről, aki: – Képzeld, az ura megsejtett valamit, és hazajött. Zörgetett, nem tudott bemenni. Betörte a nagy fehér ajtót. Nem talált senkit a szobában, bár az ágy bontott volt. Kinyitotta a nagy kombinált szekrényt. Ott állt a nagysága és Zentai doktor meztelenül. – Na, oszt mit csináltak? – szolt közbe egy borizú férfihang. – Zentai doktor úr kiszaladt a fürdőszobába, a nagyságát meg megpofozta Belényi doktor úr. – Meg is érdemelte – hagyta rá az előbbi férfihang. Most Vilma néni felől jöttek a szavak, aki szerencséjére Zalai Géza baloldali szomszédjához fordult. – Képzeljétek, Alács Jutkának ebben az évben már harmadszor volt méhkaparása. – Nem tud vigyázni a hülye – szolt egy rekedt női hang. – Ha Tóth főorvos úr nincs szabadságon, nem is tudták volna megcsinálni, de kivárták, és Takáccsal elintézték – mondta Vilma néni, de alighogy befejezte a mondatot, Zalai Gézához fordult. – Jó gyerek ez az Imre, mindnyájan szeretjük. Mióta tetszik ismerni? – Nem nagyon régóta – mondta bizonytalanul Géza. – Hát örülünk neki, hogy ide került. Tudja, az elődje egy nő volt. Tudja, én szeretem a férfiakat, de azért szeretem a nőket is. De ez borzalmas volt. Mindig ivott. Egyszer részegen beleült az 50 literes tejeslábosba, úgy rángatták ki. És – ekkor közelebb hajolt Zalai Gézához – azt mondják, azért föladták a tejet a betegeknek. Ezt nehogy elmondja valakinek a vezetőségből, mert ebből egyeseknek baja lehet – fejezte be, és utána újra átadta magát a falatok gyönyöreinek. Az asztal túlsó oldaláról egy kerek arcú, kerek szemű, kerek szájú fiatal leány szolt át Zalai Gézához. – Ugye, finom ez a töltött káposzta? – Igen, nagyon finom – válaszolta előzékenyen. – Tudja, a múltkor Teréz madámnál voltunk névnapon, és képzelje, odakozmástitották a töltött káposztát. Hogy lehet lekoz-másítani a töltött káposztát? Ezt valóban Zalai Géza sem

tudta, csak azt érezte, hogy itt egyetlen közösség van közte és a környezete között: a zsíros, zaftos sertéskaraj és a pikáns, édes-savanyú dinsztelt káposzta, az omló-olvadó hús és rizs, a bőven használt tejfel élvezete. – 18-án Kardos Jolinál, 19-én Simon Erzsinnél lesz vacsora, ők күrtös kalácsot is szoktak sütni, mert erdélyiek, ugye, oda is eljön majd – csicseregte lelkesen felé az asztalon át a kerek arcú, kerek szemű kisleány. Zalai Géza, mint a kisdíák, akit rajtakaptak azon, hogy nem figyel, de helyre akarja hozni a hibát, az utolsó szavakat elkapva gyorsan és készségesen válaszolt: – Természetesen ott leszek majd. – Erzsike egyszer-egyszer megjelent, utána töltött neki az ételből, s újra eltűnt. Ez csak fokozta egyedüllétét. Evett, csak evett derekasan, ha képes lett volna rá, megette volna a jövő hetet is. De nem lehetett. Végre elértek a süteményekhez, a tortákhoz. Ekkor már alábbhagyott étvágya, nem volt édesszájú. A keserű emberek nem kedvelik a csak édeset még a süteményben sem. S aki Zalai Géza profilját látta, az nyomban tudta ezt. Azután megjött a bor. Koccintott mindenkivel, pertut ivott a házigazdával, aki rövidre nyírott bajuszú, sima hajú, vidám, kis fekete szemű negyven év körüli férfi volt. Megkérdezte Zalai Gézától, hogy jól érzi-e magát. Géza meggyőződéssel felelt: nagyon jól, pompásak voltak az ételek. Az alkotó büszkeségével vágta rá az ünnepelt: – Én csináltam, mind. – Zalai automata módjára emelte poharát és itta ki borát. Azt remélte, hogy a bor, a mámor feloldja majd, helyett, ellenkezőleg, most kezdtek csak előbukkanni gondolatai, a múlt és a jelen képei, melyek annyiszor kínozták már. Látta első kiállítását a Tamás Galériában, melynek falairól Hamvas püspök személyes közbenjárására a kiállítás előtti napon vettek le két képét mint vallásellenest. S azután... azután emiatt megpecsételődött sorsa a hivatalosoknál, a hatalomnál. Jött az új hatalom új kívánságokkal, de ő akkor sem, most sem tudott festeni kívánságoknak, hanem csak a saját törvényei szerint. Érezte, tudta, több a mondanivalója és magasabb művészi fokon mondja el, mint sok más, aki nem meghívott vendég egy vacsorán, hanem ő maga ad művészvacsorákat. És mégis... Újra a múlt kiállítások, vásárlók. S szerteszedtek képei, hogy naponta megújuló szépséget vigyenek emberek, családok életébe, otthonába. És ő ételre éhesen rótt az utcákat, s vándorolt az ország egyik végéből a másikba. Izmos keze majd összeroppantotta a vastag falú, talpas üvegpoharat. Nem tudott szabadulni a gondolataitól. Érezte, hogy magánossága most már teljessé vált. Ennyi vidám ember közt egy gondolkodó. Tudta: el kell mennie. Most egyre világosabban látta, hogy Erzsike azért hozta ide, hogy egyszer igazán jól lakjon. Ez megtörtént, és mikor az asztalt szedni kezdték, hogy kezdődjék a tánc, felállt, senkinek sem szolt. Gondolta, hogy Erzsivel beszél, de ez csak bonyodalmakat okozott volna ebben a pillanatban. Inkább úgy határozott, hogy holnap majd megmagyarázza, s elindult haza.

Otthon, amint belépett az alacsony ajtón, kissé meg is kellett hajtania magát, megállt. Körüljárta tekintetét, mint aki hazaért, szeme megakadt az öreg sublóton, melyről háromszög alakban finom csipketerítő lógott le. Nézte a fabútor barna játékát, a rézhúzó élénksárgáját, a csipke fehérjét, a virágváza karcsú, zöld körvonalát, a cukortartót, a csészéket, s egyszerre határozott léptekkel a szekrényhez lépett, levette róla vázlatfüzetét, leült a zöld huzatú párnázott székre, rajzolni kezdett. Most egyszer-

A FESZÉLYEZETT FESTŐ

Jegyzet Vöröss István elbeszéléséhez

re eltűnt minden miatt. Egész énjét kitöltötte a távolodó és összetartó vonalak, a villódzó fehér, a meleg sárga és mélybarna összképe. El kellett mondani a homályosan világitott szoba e sarkának különös titkát a rajzlapnak, mert eltűnt még az a miért is, hogy látja-e valaki, kell-e valakinek, vagy megveszi-e valaki ezt a rajzot, amelyből már a kép terve is megszületett. Egy volt a fontos: a színek és formák élménye és az a kényszer, hogy az élmény ne tűnjön el a tovaszálló időben.

Másnap reggel későn ébredt. Elmesélte a történeteket Margitnak, aki így szólt: – Nincs igazad, Géza, azok az emberek a maguk egyszerűségében jó szívükkel jót akartak neked. Nem szabad ennyire vadnak lenni. – Igazad van – mondta Géza –, meg is köszönöm külön a vendéglátást nekik, de mivel fejezhetném ki pusztá szavakon túl köszönetemet és hálámat? – Festő mit adhatna mást, mint képet? – mondta Margit. – Igazad van – s már rakta is sorba aquarelljeit: – Magános tanya fával, visszatekintő nap bíbora a vízben, parkrésztel, munkába induló piros ruhás lányok... Na, ez jó lesz, ezt viszem, ez nekik való! – Nagyon jó lesz, biztosan örülnek majd – mondta Margit. – De mit írnak rá? Nem írhatom rá, hogy köszönettel a vacsoráért. – Mit? Írd rá: Új barátságunk emlékére, dátum, Zalai Géza – Na, látod, neked sokkal több gyakorlati és társasági érzéked van, mint nekem. – Elővette a tust, és határozott, nem írt, hanem rajzolt betűivel rávéste a szöveget és aláírását.

Hóna alá csapta a képet és elindult. Imrét, a főszakácsot nem találta otthon, ajtaja zárva volt. Néhány másodpercig tanácstalanul állt, majd észrevette, hogy az ajtófélfában egy rajzszög húzódik meg. Kihúzta, és az ajtó lapjára fölszegezte a képet. Hazament, és otthon nekiült a krumplipaprikásnak. Szeme hosszan figyelte a gőzölgő, meleg étel furcsa felhőit. Közben sokat és igaz szeretettel gondolt akaratlan mecénására, de nem ment több vacsorára.

Forrás: A szerzői jog örököse, Mocsáry Ferenc engedélyével a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnázium Vöröss István archívumából.

Közlésünk egyike Vöröss István még kiadatlan műveinek. Munkapéldányunk adathiányos. Tizenkettő, A/5 méretű, bal szélén összetűzött, felül középen számozott, retróján gépírással lapokból áll. Nem ismert a mű keletkezésének időpontja, a másolatkészítés ideje, a másoló személye sem. Saját kézírású vagy szignójával jegyzett példány nem került elő. Hitelességére témáján kívül garancia őrzési helye, amit a '60-as években Imolya Imre Tanár Úr kezdett gyűjteni abban a reményben, hogy a költőhöz méltó posztumusz kötet kiadását készíti elő. Ezzel kapcsolatos és ott őrzött levelezéséből tudni: gyakran csak másolásra kapott kölcsön eredeti kéziratokat. Lehet, maga a gyűjteménykezelő másolta. Akkor ez a kérdés nem merült föl, mára pedig a jegyzetíró – aki 1979-ben találkozott először a gyűjteménnyel, a dokumentum már akkor és így ott volt – gyakorlatlanságát tanúsítja az adatgyűjtés elmulasztása, ami mára pótolhatatlan. Az eltelt idő érlelte izgalmassá, érdekessé az elbeszélést. Két kapcsolódó nyilatkozat (Vöröss Emília válasza kutatói megkeresésre = Kézírtos dokumentum. Másolat. Boríték, címezés nélkül. NLVK helyism. – A / 4 méret, négy lap, négy oldal. Az eredeti példány Kőszegfalvi Ferenc tulajdona.); Osztálytársai emlékeznek Vöröss Istvánra / Máté István = Bethlen Gábor Gimnázium évkönyve 1997-2004), és az idő közben kézzel fogható közelségbe került Kohán-alkotások (KOHÁN GYÖRGY/Supka Magdolna = Gyula Város Önkormányzata Dürer Nyomda Gyula 2001; A magyar festészet mesterei KOHÁN GYÖRGY / Ibos Éva Kosuth Könyvkiadó Dürer Nyomda Budapest-Gyula 2010) a fikció mögött láthatóvá tették a valóságot is. „Vajon egy festői életmű árnyaltabb értelmezéséhez szükséges-e, helyes-e a művészt legszemélyesebb magánügyeinek útvesztőibe nyomon követnünk?” (Supka, 45. p.) Szükséges, mert: „A rendelkezésre álló adatok, információk indiszkréció nélkül [azaz: diszkréten, szűrten!]

a képtémák jobb megvilágosítására szolgálnak.” (u.o., 31. p). Anélkül, hogy számon kérné az elbeszélő történeti hűségét, pontosságát, az e fikció mögötti valóság előtárására tesz kísérletet most a jegyzetelő.

Az elbeszélés jelen ideje pontosítható: a „Jött az új hatalom, új kívánságokkal” tagmondat utal rá. A társadalmi átrétegződés, az új államformától terhes 1945-46-os esztendő toros lakomákkal vidított téli hónapjainak egyikén játszódik a cselekmény. Fiktív név a festőművész főhőse (Zalai Géza), kinek karakterrajza (személyleírása) és a letúnt rendszer egy epizódjának felidézése Kohán személyét egyértelműsíti. Az első bekezdés záró soraiiban árulkodó, intim közlés búvik leplezetlen őszinteséggel: Margit nem más, mint a költő édesanyja, Vöröss Ilona. A műteremként is funkcionáló lakószoba Kohán több festményéről ismert, ez az elbeszélő családi otthona. Hozzá fűzni bármit?

A megélhetésért végzett bér-másolás nemigen publikus Kohán irodalmában. Rendszeres jövedelmet jelentő állása nem volt. Eléggé közismert, hogy a művész semmi kötöttséget el nem viselt, az elvárt regulákkal nem tudott együtt élni. Így – ritkán bevőre találó festményei miatt üres pénztárcája ellentételezésére – Párizs után itthon is vállalt ilyen megbízásokat. „Balló Margitot magát is meglepte, hogy milyen elképesztő rátermettséget és virtuóz készséget mutatott, nemcsak a technikai eljárások adaptálásával, de a kor atmoszférájának művészi átélésében is. Mikor aztán meglátta a Párizsból hazatért Kohán néhány apró rajzát, azoknak hihetetlenül bravúros színvonala nyomán hitte csak el, hogy valóban avatott másolóként alkalmazták.” (Supka, 42. p.)

A feszélytelen csevegők között feszélyezett festő emlékeiből felbukkanó kiállítás nem konkretizálható. A történet jó motívum egy elbeszélésnek, azonban a szépírás nem tényfeltárás. Nevek, műalkotások említése nélkül Dömötör János ír egy esetről: 1939-ben, a Nemzeti Szalonban